

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

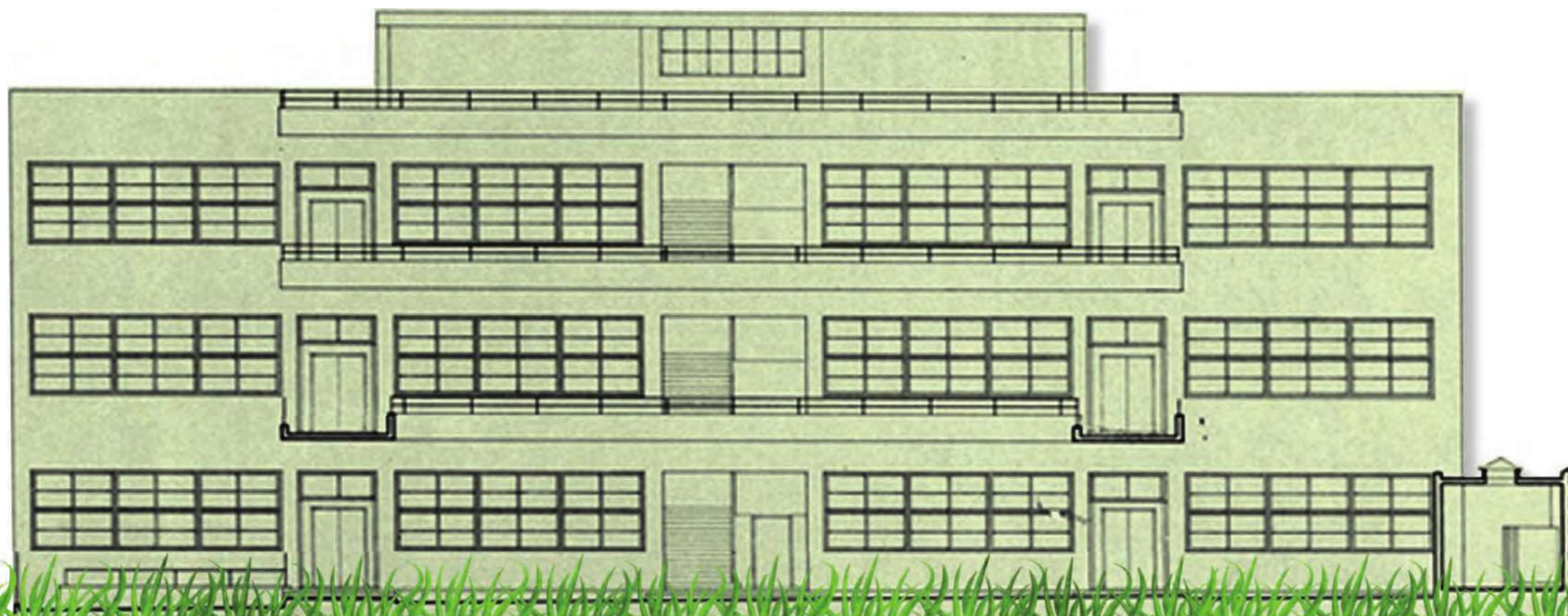
Κριτική και Θεσμική παιδαγωγική
στο 35^ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών

Χαράλαμπος Μπαλτάς

babisbaltas@gmail.com

Λίζα Παντελιάδου

lizapapaki@hotmail.com

Δ' τάξη

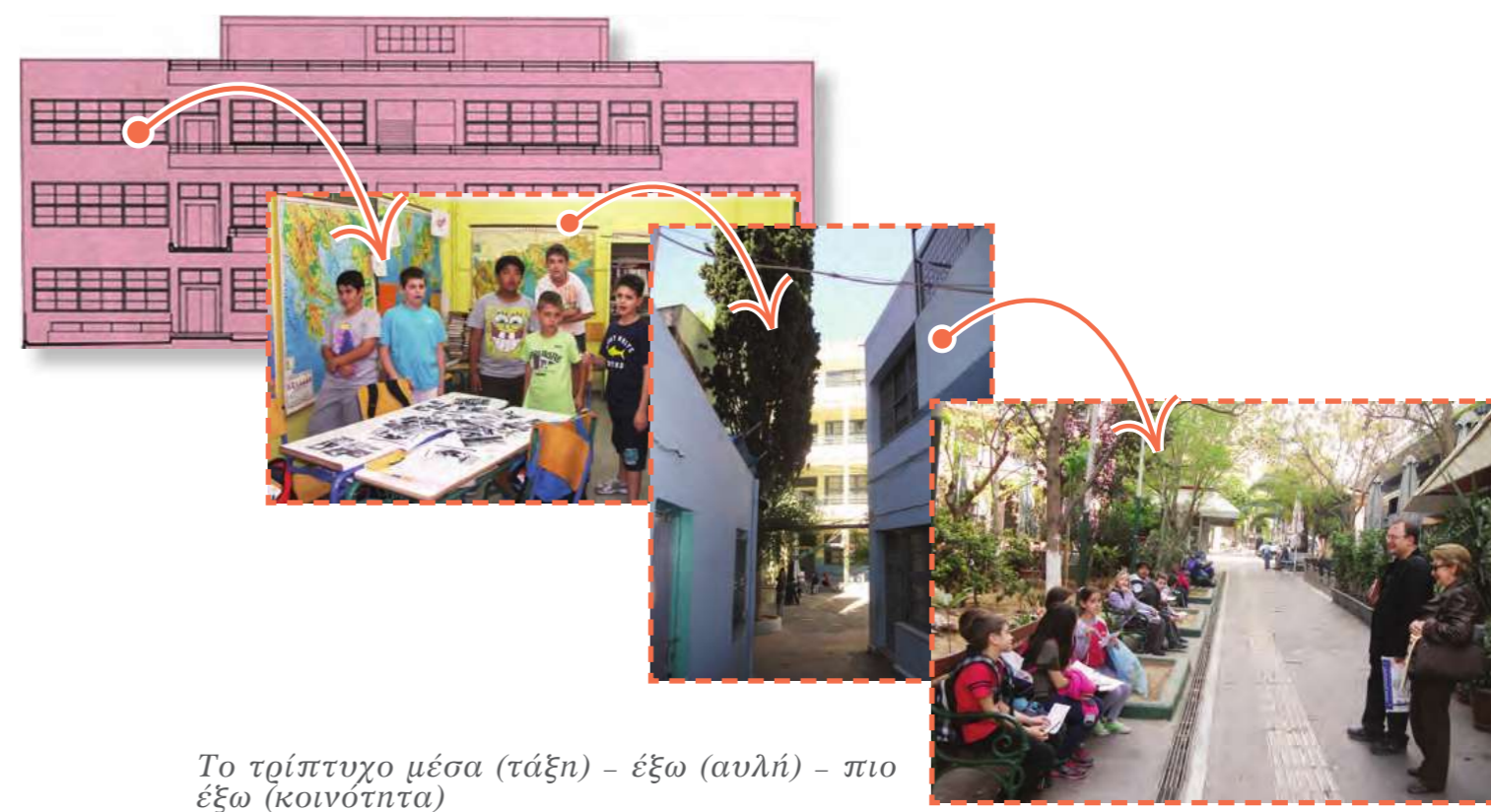
Το πρόγραμμα που παρουσιάζεται πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Ζώνης Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ) και αφορά τα παιδιά της Δ' τάξης του 35^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αθηνών στα Εξάρχεια, τη σχολική χρονιά 2012-2013. Είναι ένα πρόγραμμα μετάβασης από την οικογένεια και την τάξη του σχολείου στην αυλή και στην κοινότητα, μέσα από την αποσχολιοποίηση [deschooling], προκειμένου να έχουμε το σχολείο της κοινότητας [Community School]. Η έννοια της αποσχολιοποίησης είναι αυτή της αποϊδρυματοποίησης και αναφέρεται στην αρχιτεκτονική σύλληψη του χώρου. Είναι ένα πρόγραμμα σύνδεσης της Αγωγής Υγείας, της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, της Πολιτειότητας και του Πολιτισμού, το οποίο συνθέτει όψεις και πλευρές της αρχιτεκτονικής και της παιδαγωγικής σε μια νέα διάταξη των δημόσιων νοημάτων. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η αρχιτεκτονική πρόταση αφορά σ' ένα νέο σχεδιασμό του χώρου, όπου το σχολείο δεν είναι μόνο ένα κτίριο αλλά μια «νήσος» από κτίρια, δημόσιους χώρους, φορείς πολιτειότητας, Κέντρα Πρόληψης, διαδρομές, ελεύθερους χώρους, ποδήλατα και φύση, όπου όλα μαζί συντελούν στην αρχιτεκτονική αποϊδρυματοποίηση, ως αναγκαίο στάδιο προκειμένου να έχουμε το σχολείο της κοινότητας. Τα όρια αυτής της παιδαγωγικής που έχει τις οφειλές της στον Celesten Freinet και στον Paolo Freire, είναι ο ανταγωνισμός με τη διοίκηση και την εκπαιδευτική πολιτική. Η ανταγωνιστική, κριτική και θεσμική παιδαγωγική είναι αυτή που διερευνά τις σχέσεις της με τη διοίκηση και δημιουργεί αντιπαλότητες και πλειοψηφίες για ένα σχολείο της κοινότητας. Το πρόγραμμα αναμετριέται με τις σχέσεις εξουσίας και φιλοδοξεί να είναι μια εξεικόνιση της παιδαγωγικής της αντίστασης για την παραγωγή της υποκειμενικότητας των παιδιών.

Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της Ζώνης Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ) τη σχολική χρονιά 2012/2013 κι είναι μέρος μιας ευρύτερης χρονικά δουλειάς που γίνεται στη κοινότητα των Εξαρχείων μετά το 2008, χρονιά του θανάτου του Αλέξη Γρηγορόπουλου και κωρίστηκε σε δύο επιμέρους προγράμματα. Τα προγράμματα ονομάστηκαν «Ένας κοκκινολαίμης στα Εξάρχεια» και «Δημιουργώντας το σχολικό έντυπο **Οι φιλίες των παιδιών**» και κατατέθηκαν στο Υπουργείο Παιδείας ως δύο, αλλά στο βάθος του χρόνου ενοποιήθηκαν, υλοποιώντας και τους τέσσερις στόχους της Ζώνης Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ): την διάσταση της Γλώσσας, της Μελέτης Περιβάλλοντος και των Μαθηματικών, με έμφαση στην παραγωγή γραπτού λόγου και στη γεωμετρία, την συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, την ενδυνάμωση της ταυτότητας των παιδιών και το άνοιγμα στη κοινότητα.

Στόχος της αποσχολοιοποίησης [deschooling] ή με άλλα λόγια της αποϊδρυματοποίησης, είναι η μετάβαση από το σχολείο στην κοινότητα και οι πολλαπλοί εγγραμματισμοί για να έχουμε **το σχολείο της κοινότητας** [Community School]. Οι γνωστικές κατακτήσεις αφορούν τόσο την Γλώσσα με έμφαση τις σχέσεις χρόνου και χώρου μέσα από έργα του πολιτισμού, όσο και τη Μελέτη Περιβάλλοντος με την παιδαγωγική της αυλής, καθώς και τα Μαθηματικά με έμφαση στη Γεωμετρία. Οι σχέσεις χρόνου και χώρου είναι πολύ βασικές στην παιδαγωγική – κι αυτές είναι που προβληματίζονται στο πρόγραμμα μετάβασης από το ανοιχτό σχολείο στο σχολείο της κοινότητας. Το ανοιχτό σχολείο αυτή τη φορά σημαίνει την έξοδο του σχολείου στην κοινότητα. Όταν η παράμετρος είναι ο χώρος με την σημασία της εξόδου, τότε ανοιχτό σχολείο σημαίνει ανοιχτό προς τα έξω. Γιατί είναι διαφορετική η σημασία του ανοιχτού προς τα μέσα σχολείου και διαφορετική η σημασία του ανοιχτού προς τα έξω. Το άνοιγμα του σχολείου σημαίνει άνοιγμα στην αυλή και στους χώρους έξω από το σχολείο. Το τρίπτυχο της Μελέτης Περιβάλλοντος, το οποίο εφαρμόστηκε όλη αυτή τη σχολική χρονιά, είναι μέσα (τάξη) – έξω (αυλή) – πιο έξω (κοινότητα) και αποτυπώνεται δημιουργικά σε εργαστήρια γραφής στο σχολικό έντυπο **Οι Φιλίες των παιδιών** (2013) και στο βιβλίο που βγήκε με τη συμβολή της συγγραφέα Λενέτα Στράνη, των παιδιών και των δασκάλων της δ' τάξης, **Τα παιδιά – πουλιά των Εξαρχείων** (2013).

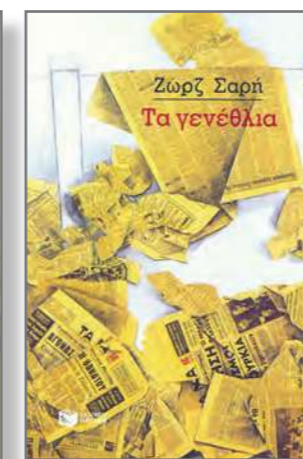
Το εφημεριδοπεριοδικό «Οι Φιλίες των παιδιών» και το βιβλίο «Τα παιδιά-πουλιά των Εξαρχείων»

Αυτό που είχε προηγηθεί του προγράμματος της Αποσχολαιοποίησης ήταν ο Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας (ΚΟΚ) στο α' τρίμηνο – με την δημιουργία ενός πάρκου Κυκλοφοριακής Αγωγής στο σχολείο μας με ποδήλατα – και τρεις πιλοτικές εξόδους. Μέρος του προγράμματος επίσης ήταν ο προσανατολισμός, η βιωματική γεωγραφία και ένα παιχνίδι με τα ονόματα των δρόμων της γειτονιάς.

Η πρώτη πιλοτική έξοδος ήταν στο Πολυτεχνείο (Νοέμβριος 2012), χώρος συνδεδεμένος με την πολιτειότητα, με τα δικαιώματα των παιδιών και την αρχιτεκτονική κληρονομιά αλλά και χώρος συνδεδεμένος με το βιβλίο της Ζωρζ Σαρή *Τα γενέθλια* (1977). Το Πολυτεχνείο ειδώθηκε και μέσα από την συνομιλία του με την τaráτσα της Οδού Μπουμπουλίνας και το βιβλίο του Κωστή Γιούργου και άλλων, *Η τaráτσα της Μπουμπουλίνας, Καταστολή και βασανιστήρια στην Ελλάδα του '67 - '69* (Ποταμός 2009). Η δεύτερη έξοδος ήταν στην ταβέρνα «Ροζαλία» (Νοέμβριος 2012), την οποία επισκεφτήκαμε μετά την ανάγνωση του βιβλίου της Λότης Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου, *Ο καιρός της σοκολάτας* (Πατάκης 2007). Η τρίτη έξοδος ήταν στο Επιγραφικό Μουσείο, διαβάζοντας τη *Μαραλά* (2012) της Χριστίνας Φραγκεσκάκη, και στο Αρχαιολογικό Μουσείο, με το βιβλίο της Μάνιας Δούκα, *Η Μυρσίνη και η Ιερή Χήνα* (Ινδικτος 2000). Ο στόχος ήταν να συνδεθούν τα βιβλία με τους χώρους στη γειτονιά μας, αλλά και να αισθανθούν τα παιδιά την ιστορικότητα των αισθήσεών τους. Η συλλογική δράση, τα παιδιά – οικολόγοι, τα παιδιά - μικροί πολίτες, τα παιδιά - δημοσιογράφοι και τα παιδιά - ποιητές του χώρου, όπου γράφουν και εκφράζονται μέσα από την συμμετοχή τους, είναι στόχοι αυτής της μετάβασης από την οικογένεια και το σχολείο στην κοινότητα, για να έχουμε το σχολείο της κοινότητας. Η συμβολή του παιδικού εντύπου *Οι φιλίες των παιδιών* (2008 – 2013) και η παιδαγωγική του Celesten Freinet είναι καθοριστική στο πρόγραμμα, παρά το γεγονός ότι και για τον ίδιο τον παιδαγωγό το τυπογραφείο δεν ήταν αρκετό για να οικοδομηθούν οι σχέσεις με την κοινότητα.

Προηγήθηκε επίσης του προγράμματος η ενασχόληση των παιδιών με τον κόσμο των πουλιών, πριν την έλευση της συγγραφέα Λενέτας Στράνη, διαβάζοντας το βιβλίο της **Το ξενοπούλι και ο Συνορίτης ποταμός** (Σαββάλας 2012). Ο βίοκοσμος που προηγείται της εφαρμογής του προγράμματος είναι πολύ σημαντικός όταν ο εκπαιδευτικός αναλαμβάνει ένα πρόγραμμα. Οι ριζοσπαστικές κατασκευαστικές αντιλήψεις των κοινωνικών επιστημών δεν μπορούν να διαφύγουν της φύσης, τόσο απύσας αλλά συγχρόνως τόσο παρούσας. Τα πουλιά ήταν κεντρικά στη ζωή της τάξης τη σχολική χρονιά 2012/2013. Το κάλεσμα είναι μεταξύ της ελευθερίας και της ευτυχίας και σ' αυτό το πέλαγος η επιλογή της κοινότητας είναι η επιλογή της ευτυχίας. Η υπέρβαση του κτιστού περιβάλλοντος και οι διαδρομές είναι η διαλεκτική αναμέτρηση της παιδαγωγικής με την αρχιτεκτονική και η προσπάθεια να μετακινήσουμε τα παιδιά από τη συνθήκη του χρόνου σ' αυτή του χώρου. Η αρχιτεκτονική δεν μπορεί τελικά παρά να συσχετίζεται επίσης με τους αδόμητους χώρους. Η θέαση του κόσμου από ψηλά, όπως στα πουλιά, έδωσε νέα προοπτική στους σχεδιασμούς του χώρου αλλά και στη χρονική εμπειρία της συνείδησης των παιδιών. Το βιβλίο **Τα παιδιά-πουλιά των Εξαρχείων** (2013) ήταν η δημιουργική ανάγνωση του βιβλίου της συγγραφέα που συμμετείχε από το μέσο της σχολικής χρονιάς στο πρόγραμμα των συναντήσεων με τα παιδιά.

Η έκδοση του βιβλίου της Λενέτας Στράνη, **Το ξενοπούλι και ο Συνορίτης ποταμός**, (2012) και η επεξεργασία του βιβλίου της στο σχολείο ως project τη σχολική χρονιά 2012/2013, έφερε πιο κοντά τη δυνατότητα να μιλήσουμε για ένα **σχολείο της κοινότητας** [Community School]. Εξαντλώντας τους κτιστούς χώρους στον μεταμοντέρνο σχεδιασμό του σχολείου μπορούμε να ασχολούμαστε περισσότερο με τους ελεύθερους χώρους και τα πουλιά ως συνθήκη ελευθερίας. Τα σύνορα, η μετανάστευση, τα συρματοπλέγματα, η φιλοξενία, η αλλοτρίωση, η γενίκευση του δομημένου περιβάλλοντος, τα περιβαλλοντικά προβλήματα, ο θάνατος, οι ταυτότητες, οι συλλογικές δράσεις, η πολιτική και η απώλεια της φύσης, είναι κεντρικά ζητήματα του βιβλίου. Η δημιουργία ενός βιβλίου από τα παιδιά μέσα από τις συναντήσεις με την συγγραφέα, **Τα παιδιά - πουλιά των Εξαρχείων** (2013) ήταν μια πολυφωνική συγγραφική δραστηριότητα αλλά τελικά μονοφωνική καθώς διατηρήθηκε το ενιαίο ύφος γραφής της συγγραφέα. Αυτό το βιβλίο τελικά συμπύκνωσε τις διαδρομές στην κοινότητα, την αποσχολοποίηση [deschooling], τους χώρους πολιτισμού και πολιτεότητας της γειτονιάς και την παιδική δημοσιογραφία.

Το παιχνίδι με τα σχοινιά ήταν ένας τρόπος αναπαράστασης του «έξω» στο «μέσα». Κάθε σχοινί είναι κι ένας δρόμος. Τα παιδιά κάνουν ζευγάρια, κρατούν στα χέρια τους τους άγνωστους ακόμη γι' αυτά δρόμους και δύο παιδιά, τα οποία κάνουν τους περιπατητές της πόλης, ρωτούν για τα ονόματα των οδών και την ιστορική σημασία των ονομάτων που ακούν. Να πως ένα παιδί αντιλαμβάνεται αυτό το παιχνίδι:

«Ο κύριος μας είπε ότι κάθε Παρασκευή θα πηγαίνουμε στη βιβλιοθήκη και θα διαβάζουμε βιβλία. Πηγαίναμε και στην τάξη του Ολοήμερου να φάμε πρωινό ή μεσημεριανό. Μετά κατεβαίναμε και παίζαμε παιχνίδια αυλής. Μια μέρα ο κύριος μας είπε ένα παιχνίδι με σχοινιά που κάθε κομμάτι θα ήταν κι ένας δρόμος. Κάναμε ένα πλεκτό με σχοινιά και δυο παιδιά περπατούσαν δίπλα στο σπάγκο ρωτώντας ποιος είναι ο δρόμος που ψάχνουν. Μετά βγαίναμε έξω από στο σχολείο. Η πιο καλή μου εκδρομή ήταν στο Πολυτεχνείο. Ονειρεύομαι να ξαναπάω!»

(Κάτια Ν.)

Οι πόρτες είναι ακόμη ένας χώρος στον οποίο αφιερώθηκε αρκετός χρόνος για την αποσαφήνιση του «μέσα» και του «έξω» και για τις αναπαραστάσεις του «έξω» από τα παιδιά. Επίσης συζητήθηκε αρκετά η διαφορά ασφάλειας και ελευθερίας καθώς και το τι προτιμούν τα παιδιά. Η ασφάλεια, η ελευθερία και ο χώρος είναι δικαιώματα των παιδιών τα οποία τις περισσότερες φορές δεν συνυπάρχουν αλλά συγκρούονται. Η ανταγωνιστική με τη διοίκηση και αντι-οιδιπόδεια παιδαγωγική είναι σαφώς με τη μεριά των δικαιωμάτων της ελευθερίας και των άγραφων δικαιωμάτων του χώρου. Τα περάσματα στο σχήμα της αντι-οιδιπόδεια παιδαγωγικής «ροή-τομή» (Deleuze) κρίνονται στις πόρτες. Η πόρτα είναι ένα όριο [limit] για την παραγωγή του εαυτού και της υποκειμενικότητας. Όπως μας λέει και ο Foucault, η υποκειμενικότητα είναι ένας διάλογος του «μέσα» και του «έξω». Το «έξω» για τα παιδιά είναι βρόμικο, αντικοινωνικό και βέβηλο. Η μεταβολή αυτών των αναπαραστάσεων που παραπέμπουν στην καθαρή πόλη, μέσα από τη συμμετοχή τους στην κοινότητα είναι ένας από τους στόχους του προγράμματος. Στα προγράμματα των προηγούμενων ετών (2009 – 2012) το Κέντρο Πρόληψης «Παλλάς - Αθηνά» της γειτονιάς συμμετείχε στις εξόδους στην κοινότητα, ακριβώς γιατί οι αναπαραστάσεις τους είναι ένα πεδίο, το οποίο ελέγχει τα όρια τού τι θεωρείται κοινότητα, πεζόδρομος ή πεζοί άνθρωποι.

8/3/2013

ΕΣΠΟ – Πλατεία Κάνιγγος – η ανατίναξη του κτιρίου της ελληνικής φασιστικής νεολαίας -- Πατησίων – Πανεπιστήμιου – οι Ρουμελιώτες στην Αθήνα – Χαυτεία – το πατάρι του Λουμίδη - Εθνικό Θέατρο (Rex) – **Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου** (1971) της Άλκης Ζέη – η Αθήνα της κατοχής και της αντίστασης – Θεμιστοκλέους 7 - Γυναικείες φυλακές – η ιστορία μετά την αντίσταση (1944 – 1946) - ο «Παρνασσός», ένα δημοτικό σχολείο ενηλίκων – ιστορία του κτιρίου – Θεμιστοκλέους - δρόμος για τα Εξάρχεια - κλείσιμο και αξιολόγηση

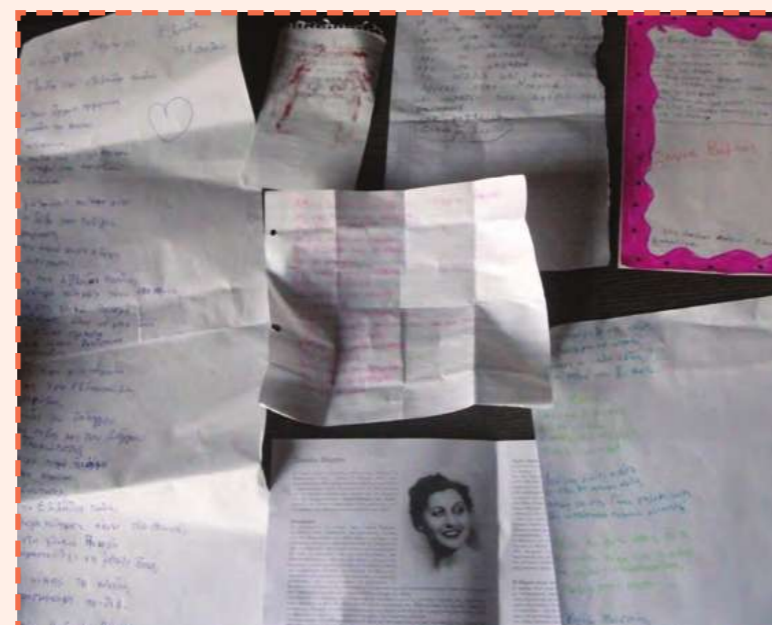
Στιγμιότυπα από την παράσταση

15/3/2013

Επίσκεψη στο σπίτι της Σοφίας Βέμπο – Ταράτσα στην οδό Μπουμπουλίνας 18 - Πολυτεχνείο – επίσκεψη στη βιβλιοθήκη της Αρχιτεκτονικής – συνάντηση με Αρχιτέκτονες – κάτοψη του χώρου – ιστορία της αρχιτεκτονικής – η αρχιτεκτονική κληρονομιά του σχολείου μας – ο αρχιτέκτονας του σχολείου μας, Νικόλαος Μητσάκης - *Τα γενέθλια* (1977) της Ζωρζ Σαρή – δημιουργία μιας μακέτας με θέμα το σχολείο της κοινότητας με φοιτητές/ τριες της αρχιτεκτονικής - κλείσιμο και αξιολόγηση

29/3/2013

Παιχνίδι με σκοινιά για τους δρόμους - Διαδρομή Σουλτάνη - Ζαΐμη - βιωματική καταγραφή της διαδρομής - πρόταση για διαπλάτυνση ή πεζοδρόμηση - Επίσκεψη στο Πεδίο Του Άρεως - Αθηνά - Τροία - Όμηρος, **Ιλιάδα** - ο Θερσίτης - ο ελαιώνας της Αθηνάς - ο ροδώνας - εργαστήρι ποίησης - ο Διονύσιος Σολωμός και η αγορά των λέξεων - το άλσος των ηρώων του 1821 - σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα του σχολείου μας Νικόλαο Μητσάκη - 1922 - Αντίσταση (1943) - Δαίδαλος και Ίκαρος - Εκκλησίες - Ειρήνη και Πόλεμος - παρατήρηση πουλιών - τα περιστέρια της ειρήνης - **Γάτες αλλού** (2011) του Λευτέρη Ξανθόπουλου - κλείσιμο και αξιολόγηση

1932

5/4/2013

Πλατεία Εξαρχείων – το μπακάλικο του Έξαρχου - Μπλε Πολυκατοικία – ξενάγηση στο χώρο του κτιρίου από τον διαχειριστή της πολυκατοικίας – αρχιτέκτονας Κούλης Παναγιωτάκος - Ανάγνωση του βιβλίου **Η Μπλε Πολυκατοικία** (2006) της Μάρως Καρδαμίτση – Αδάμη (Μουσείο Μπενάκη) – επίσκεψη στο καφέ Φλοράλ – εργαστήριο **Ο καιρός της σοκολάτας** (2007) και **Ο λόφος με τα τέρατα** (2002) της Λότης Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου με τη συγγραφέα - κλείσιμο και αξιολόγηση

2013

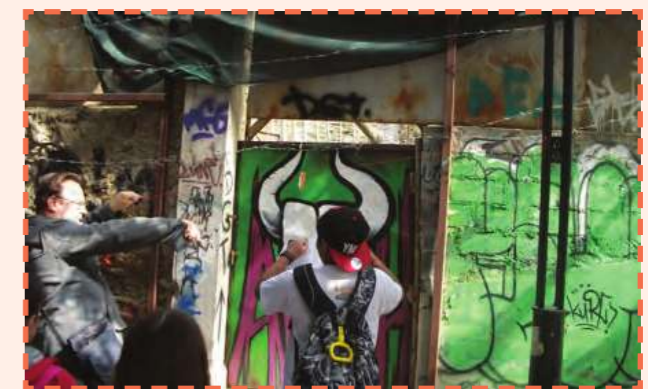
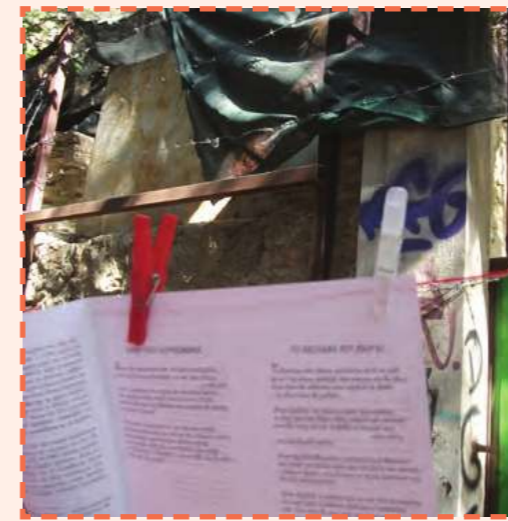
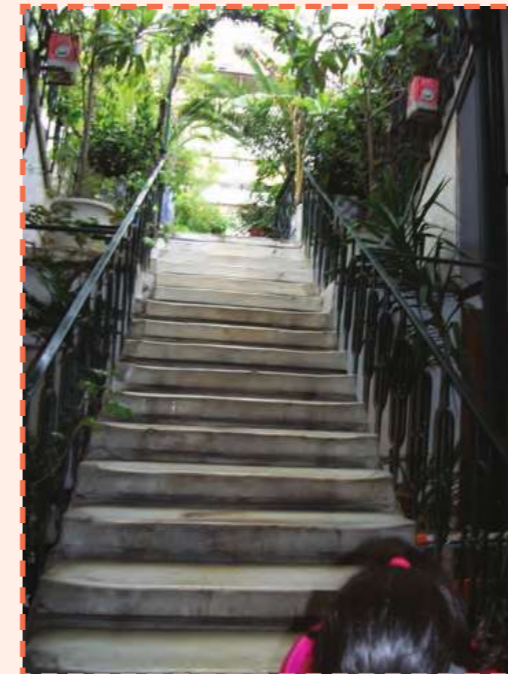
12/4/2013

Η Χριστίνα Φραγκεσκάκη στο σχολείο μας – διαπολιτισμική κουζίνα – ένα εικαστικό τραπέζι - Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες - Πυξίδα – Το σχολείο των Προσφύγων – συνάντηση στο χώρο με την Χριστίνα Φραγκεσκάκη, συγγραφέα του βιβλίου *Η Ορτανσία φυλάει τα μυστικά* (2011) - θέματα που αφορούν το ρατσισμό, τη μετανάστευση, το πολιτικό άσυλο, τα πολιτικά δικαιώματα – βιωματικό μάθημα στα θρανία των προσφύγων - κλείσιμο και αξιολόγηση

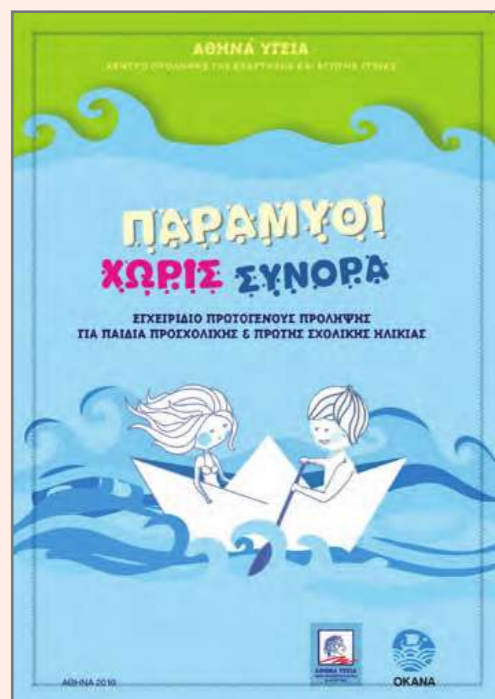
19/4/2013

Επίσκεψη στην δ' τάξη του 36ου δημοτικού σχολείου – κοινή συνάντηση με θέμα τα πουλιά – ο κοκκινολαίμης του Λόφου του Στρέφη - **Το ξενοπούλι κι ο Συνορίτης ποταμός** (2012) της Λενέτας Στράνη - ανταλλαγή γνώσεων – επίσκεψη στο λόφο του Στρέφη – παρατήρηση πουλιών - αλληλογραφία των δύο τάξεων – ανάπτυξη δεσμών στο πλαίσιο της κοινότητας -- ο Γιάννης Κουτσοχέρας και η βιβλιοθήκη των Καλαβρύτων – Άμα Λάχει (ταβέρνα - το παλιό 36ο Δημοτικό σχολείο) - Επίσκεψη στο σπίτι του ποιητή Ναπολέοντα Λαπαθιώτη

17/5/2013

Κέντρο Πρόληψης του Δήμου Αθηναίων (Στουρνάρη 21) – **Παραμύθι χωρίς σύνορα** (2010) – μία βιωματική συνάντηση για το βιβλίο – επίσκεψη στο χώρο και των γονιών με ανοιχτή ημερομηνία – ευαισθητοποίηση σε θέματα πρόληψης κατά της χρήσης ουσιών – επίσκεψη στο εστιατόριο του Πολυτεχνείου – βιβλιοπωλεία της γειτονιάς - κλείσιμο

24/5/2013

Αφισκοκόλληση για την παράσταση Καραγκιόζη- ΟΠΑΝΔΑ του Δήμου Αθηναίων (Οδός Τσαμαδού 9) – παράσταση Καραγκιόζη με τον Σπύρο Ξυπνητό «Οι Καραγκιόζης ψαράς» – προβολή του φιλμ του Λεύτερη Ξανθόπουλου *Πού το πάει ο Καραγκιόζης;* (2013) – προβολή του φιλμ του Λεύτερη Ξανθόπουλου, *Ο δραπέτης* (1992) – αυτοσχεδιασμοί των παιδιών στον μπερντέ - κλείσιμο

7/6/2013

ΚΕΘΕΑ - Τομέας Πρόληψης - μετάβαση από το δημοτικό στο γυμνάσιο - **Ο κήπος με τις 11 γάτες** (1991) Μοράτι Λουτσιάνο- ΟΠΑΝΔΑ του Δήμου Αθηναίων (Οδός Τσαμαδού 9) - παρουσίαση του σχολικού εντύπου **Οι φίλιες των παιδιών** (τχ. 6, 2013) – κάλεσμα δημοσιογράφων - συνέντευξη τύπου για θέματα περιβάλλοντος, πολιτισμού και υγείας – το αίτημα για διαδρομές μέσα στην πόλη – πεζοδρόμηση της διαδρομής Σουλτάνη – Ζαΐμη – Πεδίο του Άρεως - αφισοκόλληση στη γειτονιά για την κυκλοφορία του νέου φύλλου – εκδήλωση με τους γονείς και την ευρύτερη κοινότητα - συμμετοχή του περιοδικού **Σύγχρονη Εκπαίδευση** - δημοσίευση άρθρου στην **Εφημερίδα των Συντακτών** - ανάρτηση του εντύπου στο site του **Αντιφασιστικού Μετώπου Παιδείας** - κλείσιμο της χρονιάς

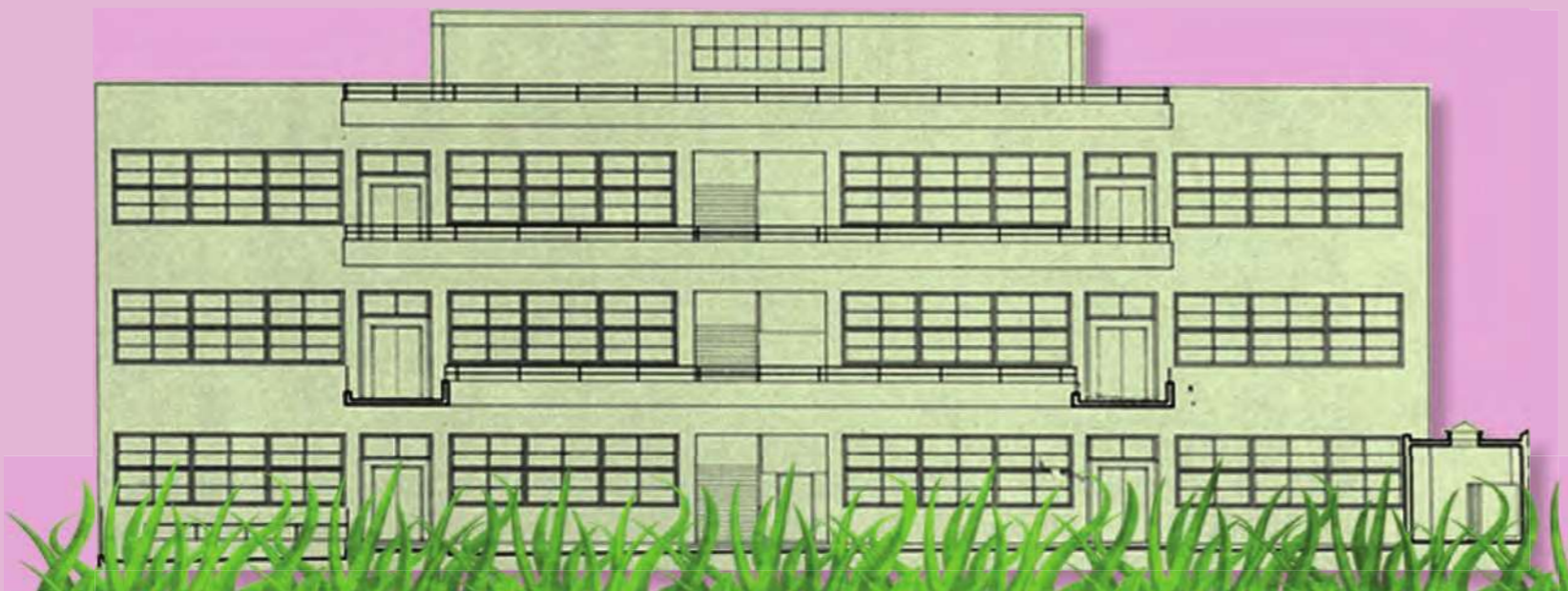
Μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 και τον θάνατο του Αλέξη Γρηγορόπουλου το 35^ο Δημοτικό Σχολείο των Εξαρχείων ακολουθεί το μεθοδολογικό πρόταγμα του ανοίγματος του σχολείου στη κοινότητα μέσα από διαδρομές αποσχολοποίησης [deschooling]. Τα προγράμματα Αγωγής Υγείας και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης που εφαρμόστηκαν στις σχολικές χρονιές 2009/2013 ήταν εξωστρεφή με κύριο χαρακτηριστικό τους την έμφαση στην αρχιτεκτονική. Το πρόγραμμα της σχολικής χρονιάς 2012/2013 με την δ' δημοτικού «Ένας κοκκινολαίμης στα Εξάρχεια» απέβλεπε στην σύνδεση του χώρου με τον χρόνο, στην δυνατότητα να ενωθούν αυτές οι νοητικές διεργασίες για την πρόσληψη της γειτονιάς από τα παιδιά. Ένα ακόμη πρόγραμμα το οποίο υλοποιήθηκε τη σχολική χρονιά 2012/2013 είναι αυτό της Αθηνάς Καρανάση και της Έλενας Μολασιώτη με την γ' τάξη δημοτικού, *Ένα μαγικό Καπέλο στα Εξάρχεια* (Αθήνα 2013). Το εξωστρεφές σχολείο, το σχολείο της κοινότητας [Community School], το σχολείο το οποίο στέκεται κριτικά απέναντι στην οικογένεια αλλά και το σχολείο, θεωρεί την κοινότητα χώρο εμπειριών και αλφαριθμητισμού για την παιδική ηλικία.

Το κτίριο της οδού Κωλέττη, το **35^ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών**, είναι έργο του **Νικολάου Μητσάκη**, το μεσοπολεμικό κτίριο-σύμβολο του μοντερνισμού και μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης η οποία συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά της γενιάς του '30. Οι παιδαγωγικές προσεγγίσεις της αρχιτεκτονικής του κτιρίου μέχρι σήμερα αφορούσαν μόνο το κτίριο με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του (φως, διάλογος δομημένων και ημιυπαίθριων χώρων, κατάργηση της αυθεντίας της έδρας του δασκάλου μέσα από τα μεγάλα παράθυρα, αύλειοι χώροι στον ά-όροφο, νησιώτικη αισθητική σε μια από τις δύο εισόδους του σχολείου που συνδυάζει το μοντέρνο με το τοπικό, λειτουργικότητα και αειφορία). Οι νέες αντιλήψεις μετασχηματισμού του χώρου και της δυνατότητας οικειοποίησής του είναι αυτές που ξεκινούν από την τάξη, πηγαίνουν στην αυλή, μετά στις εξόδους του σχολείου και τέλος στη κοινότητα. Ο μετασχηματισμός του χώρου, μέσω της παιδαγωγικής πράξης, σε νέους μεταμοντέρνους αρχιτεκτονικούς σχεδιασμούς αφορά την επέκταση των ορίων της σχολικής κοινότητας και την υιοθέτηση κι άλλων συμπληρωματικών χώρων έξω από το σχολείο.

Να πως ο ίδιος ο αρχιτέκτονας **Νικόλαος Μητσάκης** αντιμετωπίζει τις προκλήσεις του έργου του:

«Απ' αρχής του έργου μου απέβλεπα εις την σύνθεσιν. Η εν διαρκεί συναρτήσσει και αλληλοπαθήσει των διαφόρων στοιχείων δομικών (υλικά, τρόποι κατασκευής), τοπικών συνθηκών (κλίμα, μορφή εδάφους, ρυμοτομία, προσανατολισμός), όρων (πρόγραμμα), αναγκών, επιστημονικών κατακτήσεων, αισθητικών απαιτήσεων (διευθέτησις, διάταξις, ισορροπία μαζών, αναλογία, αρμονία), προσπάθεια δημιουργίας μιας αδιαίρετου ενότητας, εύρισκε ότι μ' πλησίαζε διαρκώς όχι μόνον προς τελειότερα πλαστικήν έκφρασιν αλλά και από της πλευράς της εξυπηρετήσεως των αναγκών προς την καλύτερον δυνατή λύσιν (...). Μου εκίνησαν ευθύς εξ αρχής μια ενδόμυχον αντίδρασιν προς την μιμι-

κήν και ανεξέλεγκτον επανάληψιν των – καλών ή κακών – αρχιτεκτονικών μορφών της Δύσεως.

Τα μνημεία του τόπου, τα Αρχαία, τα Βυζαντινά, τα Λαϊκά και ακόμη τα παραδείγματα μερικών ειλικρινών αναζητήσεων Ελλήνων και Ξένων που πρόσεξαν την Ελλάδα, μ' έφεραν να δώσω απ' αρχής εις τας κτιριολογικάς μου λύσεις μορφάς της παραδόσεως (...) έφτασα να πραγματοποιήσω ορισμένα έργα, όπως το Διδακτήριο της οδού Κωλέττη, του Κολωνού, το Διδασκαλείον Μυτιλήνης, εις τα οποία τρόποι κατασκευής και διάφοροι συνθέσεις αυτών, λειτουργία και νέοι τύποι διαιρέσεως (ανοικτοί εξώσται κυκλοφορίας αντί εσωτερικών διαδρόμων κλπ), ειδικαί συνθήκαι, ανάγκαι, ψυχικαί, πνευματικαί και αισθητικαί απαιτήσεις κάνουν να πηγάζει μια μορφή πραγματικά ζωντανή που αντιμετωπίζει εις την ουσίαν του το πρόβλημα της νέας Αρχιτεκτονικής μας».

(Νικόλαος Μητσάκης, 1999)

Η παιδαγωγική της τάξης είναι σημαντική για την δυνατότητα που προσφέρει να δούμε τον χώρο ως Σπήλαιο του Πλάτωνα. Αυτό επικουρήθηκε και από το θέατρο σκιών και τον μπερντέ που είχαμε στην τάξη. Η δ' τάξη του 35ου Δημοτικού Σχολείου διαιρέθηκε σε τέσσερις χώρους: τις τρεις ομάδες των παιδιών, τον κύκλο με τις καρέκλες που μας περίμεναν για το συμβούλιο της τάξης, το χαλί για την ανάγνωση των βιβλίων, τον μπερντέ για τον Καραγκιόζη και την μουσική γωνία η οποία συνόδευε ως χρόνος όλες τις δραστηριότητες μας. Έξω από την τάξη ήταν οι ταϊστρες των πουλιών, ο πλάτανος που από κάτω καθόμασταν καμπόσες φορές για να συζητήσουμε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, το κυπαρίσσι του σχολείου μας με την μεγάλη φωλιά που είχαν κάνει οι καρακάξες και τα παγκάκια στη ρίζα του κυπαρισσιού που μαζευόμασταν στην αλλαγή του χρόνου από τα διαλείμματα, για να αποφασίζουμε και να σχεδιάσουμε τον χρόνο μας. Βασική παιδαγωγική αρχή για το ξετύλιγμα των χώρων ήταν η πράξη, τι να κάνουμε κάθε φορά και η ημερήσια διάταξη της ημέρας [agenda setting].

Ο κύκλος μας ήταν γεμάτος χάρτες, έτσι όπως τους είχαμε δει στο σπίτι του Ηλία, στον «Ψύλλο» (1990) του Δημήτρη Σπύρου. Ο κύκλος μας ήταν για τις εβδομαδιαίες συναντήσεις με την ψυχολόγο του σχολείου μας και τα προγράμματα της Αγωγής Υγείας, «**Τα φιλαράκια**» (2011) της Μαρίας Ζαφειροπούλου και το «**Παραμύθι χωρίς σύνορα**» (2010) από το Κέντρο Πρόληψης Παλλάς - Αθηνά. Επίσης στον κύκλο μας κάναμε το συμβόλαιό μας τακτικά, παίζαμε παιχνίδια αυτοπαρουσίασης δουλεύαμε στο πάτωμα με χαρτί του μέτρου, παίζαμε το παιχνίδι με τους φακούς, τις χώρες και τα πουλιά που ταξιδεύουν ή βάζαμε στο κέντρο τη γη και χορεύαμε το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου «Αν όλα τα παιδιά της γης...». Οι στόχοι αφορούσαν τη δυναμική των ομάδων και το φύλο [gender] καθώς μια σειρά από ζητήματα στις σχέσεις των παιδιών αφορούσαν τη θεσμική παιδαγωγική.

Ο Καραγκιόζης με τον μπερντέ του ήταν βασική δραστηριότητα της τάξης για τους πολλαπλούς εγγραμματισμούς και ειδικότερα για την ιστορία της εικόνας. Από την Αλταμίρα και το Σπήλαιο του Πλάτωνα μέχρι την βυζαντινή αιογραφία, την εικονολατρεία και την εικονομαχία, ο Καραγκιόζης είναι και αυτός με το Θέατρο Σκιών μέρος αυτής της διαδρομής. Τα θέματα και οι αυτοσχεδιασμοί αφορούσαν το «έξω» του σχολείου, τον ρατσισμό, τις σχέσεις των δύο φύλων και την ιστορία. Ο «**δραπέτης**» (1992) του **Λεύτερη Ξανθόπουλου**, η παράσταση του **Σπύρου Ξυπνητού** «**Ο Καραγκιόζης ψαράς**» και η συμμετοχή μεγαλύτερων παιδιών που τώρα πάνε γυμνάσιο, στην κατασκευή της φιγούρας είναι μέρος της ανανέωσης της παράδοσης της ενασχόλησης του σχολείου με τον μπερντέ.

Αν μέχρι σήμερα είμαστε στα όρια ενός διαλόγου που κωρίζει τα δικαιώματα σε αυτά της προστασίας και σ' αυτά της ελευθερίας, το δικαίωμα του χώρου είναι επέκταση των τελευταίων, χωρίς όμως να μνημονεύεται ρητά. Η οικειοποίηση του χώρου από την παιδική ηλικία είναι αίτημα της **Κριτικής Παιδαγωγικής**, όπως μας λέει και ο **Paulo Freire**. Αρχικά εξαντλείται όλος ο εσωτερικός χώρος του σχολείου (αίθουσα διατροφής, βιβλιοθήκη, προβολές, αυλή με παιχνίδια αυλής στο πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, πόρτες εισόδου και έξοδοι, επίπεδα στο σχολείο που προσφέρονται για μάθηση, παγκάκια, σκάλες, παιχνίδια αναπαράστασης του έξω χώρου, προσανατολισμός, βιωματική γεωγραφία με παιχνίδια αυλής, αρχιτεκτονική του κτιρίου, πάρκο κυκλοφορικής αγωγής) και μετά αναζητούνται οι υπόλοιποι χώροι της κοινότητας για υποστηρικτικό περιβάλλον μάθησης και δημιουργίας. Εκτός από το δικαίωμα στο χώρο τα δικαιώματα που βιώνονται

κυρίως είναι αυτά της ελευθερίας (άρθρα 12, 13, 14, 15, 17).

Το σχολείο της οδού Κωλέττη δεν είναι μόνο ένα κτίριο, αλλά μια «νήσος» από κτίρια, αποκεντρωμένο, γύρω-γύρω με βοηθητικά κτίρια, με ήπιες διαδρομές, αειφόρα λειτουργία και εργαστήρι ζωής κοινωνικών και φυσικών επιστημών – μια κοινότητα δηλαδή. Το ένα κτίριο είναι το Πολυτεχνείο, το άλλο το Κέντρο Πρόληψης, η Μπλε Πολυκατοικία, το σπίτι του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη, το Θέατρο Εξαρχείων ή το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες. Η «νήσος» έχει επίσης και άκτιστους χώρους: την πλατεία Εξαρχείων, το Πάρκο Ναυαρίνου και το Πεδίο του Άρεως. Σ' αυτή τη «νήσο» μεγαλώνουν τα παιδιά με ποδήλατα που τα παίρνουν και ποδηλατούν στην μελλοντικά πεζοδρομημένη διαδρομή για να φτάσουν στο Πεδίο του Άρεως. Η πρόταση που έχει διατυπωθεί μετά και από τον συμμετοχικό σχεδιασμό, είναι η πεζοδρόμηση της διαδρομής Σουλτάνη – Ζαΐμη – Πεδίο του Άρεως (2014).

Μπορούμε να τα πούμε και με λόγια των παιδιών:

«Εγώ καταλαβαίνω ότι ξεκινάμε από την τάξη. Αλλά δεν μένουμε εκεί. Καταλήγουμε στη βιβλιοθήκη. Περνάνε οι μέρες. Κάνουμε διατροφή στην αίθουσα διατροφής. Πάμε στην αυλή και παίζουμε παιχνίδια από άλλες χώρες. Την κάνουμε γεωγραφία. Φέραμε φυτά στην αυλή. Μιλάμε στα παγκάκια στην αυλή. Κάθε Παρασκευή κάνουμε εκδρομές, στο Πολυτεχνείο, ή στο Πεδίο του Άρεως ή αλλού. Κάναμε τον μεγάλο Περίπατο του Πέτρου, τα χρόνια της Κατοχής, το είδαμε στο θέατρο και περπατήσαμε την Αθήνα. Ο κύριος μας ξεναγεί κι εγώ την μαθαίνω. Αν ήμουν αρχιτέκτονας θα έφτιαχνα μεγάλα πεζοδρόμια, ποδηλατοδρόμους και θα προσπαθούσα να μην υπάρχουν φορτηγά!!!! Και φυσικά θα έφτιαχνα βιβλιοθήκες! Aaaa! Στην αυλή πρωτογνωριστήκαμε και μάθαμε να ανεβαίνουμε ένα σκαλί παραπάνω!»

(Ελπίδα Κ.)

Ή με τα λόγια ενός άλλου παιδιού:

«Η τάξη μου είναι αρκετά μεγάλη (60 τ.μ.!) και διακοσμημένη με ζωγραφιές, πουλιά και χάρτες. Έχει τρεις ομάδες που καθόμαστε. Έχει το χαλί που καθόμαστε και διαβάζουμε βιβλία. Είναι μεγάλη κι έχει και «κύκλο» που παίζουμε το παιχνίδι με τους φακούς. Έχει και μπερντέ και δίνουμε παραστάσεις Καραγκιόζη. Και μια γωνιά με μουσική. Από το κασετόφωνο τα πουλιά ακούγονται σαν να είναι μέσα στη τάξη!»

(Καταλίνα Κ)

Η μακέτα που έκαναν τα παιδιά για τη γειτονιά τους είναι ενδεικτική.

Η σύνδεση του χώρου με τον χρόνο είναι βασική αρχή του προγράμματος κυρίως για την πρόσληψη της αισθητικής εμπειρίας μέσα από την λογοτεχνία και την μουσική. Ο χρόνος είναι η συμπληρωματική εκδοχή του χώρου, μια και η διάσπαση του χώρου και του χρόνου δομείται συγχρόνως με τις κινήσεις εδαφικοποίησης και απεδαφικοποίησης και την παραγωγή του νομαδικού υποκειμένου (Deleuze - Guattarie). Ο ριζοσπαστική αντίληψη του χρόνου συμπληρώνεται διαλεκτικά με την ριζοσπαστική αντίληψη του χώρου και η άρση της καθημερινότητας και της ρουτίνας, σύμπτωμα της εκπαίδευσης των δυτικών κοινωνιών, είναι το ζητούμενο. Έτσι για παράδειγμα στη Μπλε Πολυκατοικία διαβάστηκε **Ο Καιρός της Σοκολάτας** (2007) της Λότης Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου και στο Πολυτεχνείο **Τα γενέθλια** (1977) της Ζωρζ Σαρή ή στο Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες **Η Ορτανσία φυλάει τα μυστικά** (2011) της Χριστίνας Φραγκεσκάκη. Καθώς επίσης το σχολείο μας συνδέθηκε με τον κόσμο των πουλιών της Λενέτας Στράνη, **Το ξενοπούλι και ο Συνορίτης ποταμός** (2012), με τη φωλιά από τις καρακάξες που έγινε στο κυπαρίσσι του σχολείου μας και βγήκε κι ένα βιβλίο, σε συνεργασία των παιδιών και της συγγραφέα, **Τα παιδιά – πουλιά των Εξαρχείων** (2013).

Να τι λέει ένα παιδί:

«Ξεκινάμε από το σχολείο με προορισμό από το Πεδίο του Άρεως. Η Κωλέττη και η Σουλτάνη έχουν πολλά αυτοκίνητα πάνω στο πεζοδρόμιο. Με δυσκολία περνούσαμε. Στη Ζαΐμη έχει πολύ ωραία κτίρια. Μπήκαμε στην πολυκατοικία του Βαλέντη και του Μιχαηλίδη. Από μακριά είδαμε το Επιγραφικό Μουσείο. Στην διαδρομή δεν είδαμε κανένα ποδήλατο, αλλά μετά είδαμε δύο!!! Είδαμε και την Ευαγγελική εκκλησία, στην οποία πιστεύουν στο Ευαγγέλιο, στην Αγία Γραφή, αλλά όχι στις εικόνες. Πέρασαμε από την ταράτσα της οδού Μπουμπουλίνας που βασάνιζαν τον Κωστή Γιούργο και τον Αλέξανδρο Παναγούλη. Συναντήσαμε το Ταχυδρομείο και τις εκδόσεις «Περίπλους». Επιτέλους, φτάσαμε στο πεδίο του Άρεως! Παίρναμε συνεντεύξεις από τους περαστικούς για να μας πουν γεγονότα που είχαν συμβεί στο μέρος αυτό. Η χλωρίδα στο Πεδίο είναι πολύ πλούσια! Μαζέψαμε φύλλα από φυτά για το φυτολόγιο, όπως Αγγελική και Δάφνη. Τα ζώα που συναντήσαμε ήταν σκυλιά και πουλιά. Επισκεφτήκαμε το 28ο δημοτικό σχολείο που είναι εκεί, γνωριστήκαμε για λίγο με την κυρία Φανή και τα παιδιά και επιστρέψαμε κατενθουσιασμένοι στο σχολείο μας !!!».

(Ελπίδα Κ.)

Να πως ένα άλλο παιδί καταλαβαίνει τις σχέσεις χρόνου και χώρου:

«Η δ' τάξη πήγε στο Εθνικό Θέατρο να δει τον μεγάλο «Περίπατο του Πέτρου», της Άλκη Ζέη. Διαβάσαμε κι ένα μέρος του βιβλίου στο σχολείο. Μετά κάναμε τον δικό μας περίπατο. Πήγαμε στο κτίριο της ΕΣΠΟ στην πλατεία Κάνιγγος για να δούμε που έγινε το σαμποτάζ και ρωτούσαμε τους ανθρώπους να το ήξεραν. Μόνο ένας το ήξερε. Μετά πήγαμε στις Γυναικείες Φυλακές, Θεμιστοκλέους 7. Πιο πριν είχαμε πάει στη Στοά του βιβλίου και στην πλατεία τυραννοκτόνων, όπου είναι το άγαλμα του Αλέκου Παναγούλη που βασανίστηκε από την Χούντα των συνταγματαρχών της 21ης Απριλίου γιατί προσπάθησε να σκοτώσει τον δικτάτορα Παπαδόπουλο. Τελείωσε ο περίπατος και γυρίσαμε στο σχολείο».

(Δημήτρης Κ.)

Το Πεδίο του Άρεως θα μπορούσε να είναι μελλοντικά ένα μεγάλο project. Η είσοδος από το άγαλμα της Αθηνάς ήδη προοικονομεί αυτό που συμβολίζει ο τόπος στο σύνολο του, τον πόλεμο. Όλες οι ημερομηνίες, ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, ο τρωικός πόλεμος,, η αντίσταση του 1943, η επανάσταση του 1821 με το άλσος των Ηρώων από τον αρχιτέκτονα του σχολείου μας Νικόλαο Μητσάκη το 1934, είναι σε αντίθεση με τις εκκλησίες που υπάρχουν στο χώρο και συμβολίζουν την ειρήνη. Στο ερώτημα που είναι η ειρήνη ο Δημήτρης Κ. είπε, «να κύριε στα περισσότερα που πετούν».

Στην είσοδο του Πεδίου από το άγαλμα της Αθηνάς διαβάσαμε την Ιλιάδα του Ομήρου και το περιστατικό με τον Θερσίτη, ο οποίος ήταν κατά του πολέμου και στο άλσος των Ηρώων του 1821 ένα κείμενο από το **Γάτες αλλού** (Γαβριηλίδης 2011). Το Πεδίο θα μπορούσε να είναι ένας πολυφωνικός χώρος μουσικής με μουσική από την επιθεώρηση του Οικονομίδη ή τα εμβατήρια στα χρόνια του βασιλιά ή τα τραγούδια της δεκαετίας του '60 στον Green Park. Το παιχνίδι «Δαίδαλος και Ίκαρος» που παίξαμε στους πεσόντες το 1943 ήταν μια μικρή σπουδή πάνω στο βιβλίο της Λενέτας Στράνη, **Το ξενοπούλι και ο Συνορίτης ποταμός** (Σαββαλας 2012) και η συνεργασία με τον γεωπόνο του Πεδίου στο «σπιτάκι του φύλακα» μια ευκαιρία τα παιδιά να γνωρίσουν την επιστημονική γλώσσα κι έναν χώρο για τις προσωπικές τους ανάγκες, όταν βρίσκονται στο Πεδίο του Άρεως..

Να κι ένα άλλο παιδί:

«Στο Πεδίο του Άρεως που πήγαμε επισκεφτήκαμε το Σπιτάκι του Φύλακα. Εκεί συναντήσαμε τον κύριο Κώστα, τον γεωπόνο. Ρωτήσαμε για τους φοίνικες, γιατί τους κόβουν. Μας είπε πως όταν τους έφεραν από το εξωτερικό είχαν ένα σκαθάρι που λέγεται κόκκινο σκαθάρι που τρυπάει με τη μύτη του τον φοίνικα και βγαίνει ένα σκουλήκι και τρώει τον φοίνικα. Οι επιστήμονες βρήκαν τη λύση του προβλήματος. Μετράνε πόσοι είναι σε κάθε δέντρο, αν είναι 10 είναι τελειωμένο. Στο ερώτημα αν ο φοίνικας είναι δέντρο, θάμνος ή πόα τη σωστή απάντηση την βρήκε ο Κώστας. Είναι πόα! Μάθαμε ακόμα ότι τα σχολεία μπορούν να κάνουν εκπαιδευτικά προγράμματα. Μετά πήγαμε στη παιδική χαρά, παίξαμε και μετά πήγαμε στο 28ο δημοτικό σχολείο. Μιλήσαμε με τα παιδιά και την κυρία Φανή. Λίγο αργήσαμε, αλλά γυρίσαμε».

(Νίκος Μ.)

Το όνομα του σχολείου μας είναι «**Ναπολέον Λαπαθιώτης**». Να πως ένα παιδί γράφει γι' αυτό:

«*‘Ναπολέον Λαπαθιώτης’ είναι το όνομα του σχολείου μας. Ο Ναπολέον Λαπαθιώτης ευτυχώς πρόλαβε κι έγραψε ένα αυτοβιογραφικό βιβλίο για την ζωή του κι έτσι εμείς πήγαμε με αυτό στο τελευταίο σπίτι του. Πήγαμε στο σπίτι του αλλά δυστυχώς δεν μπήκαμε μέσα. Διαβάσαμε όμως μερικά ποιήματα του που έχει γράψει όπως: «Τ’ όνειρο μου πέθανε/ αργά το βράδυ/ μόνος τώρα κι έρημος/ τι μπορώ να πω/ Κι όμως το ‘ξερε καλά το βραδινό του χάδι/ πόσο τ’ αγαπώ». Ο Ναπολέον Λαπαθιώτης έβγαινε πάντα το βράδυ. Το πρωί διάβαζε τα γαλλικά του κι έπαιζε πιάνο. Μόνο το βράδυ έβγαινε και τάζε τις γάτες. Πέθανε τον Ιανουάριο του 1944 γιατί δεν άντεξε την γερμανική κατοχή.*

(Ελπίδα Κ.)

Να τι είναι ο χώρος και ο χρόνος για ένα άλλο παιδί:

«*Πήγαμε στο Πολυτεχνείο δύο φορές. Πρώτα τον Νοέμβριο και ξανά τον Μάρτιο. Πορτάσαμε τα «Γενέθλια» της Αννούλας της Ζωρζ Σαρή. Εκεί είχε πολύ όμορφες μακέτες και μια πολύ μεγάλη βιβλιοθήκη που με συνάρπασε περισσότερο απ’ όλα τα πράγματα του Πολυτεχνείου. Είδαμε και μας μίλησαν φοιτητές της αρχιτεκτονικής και μας ξενάγησε η κυρία **Μαρία Μάρκου**. Φτιάξαμε με χαρτί του μέτρου ένα επιτραπέζιο παιχνίδι που είχε στη μέση το κτίριο Αβέρωφ και το κάναμε φιδάκι και παίξαμε»*

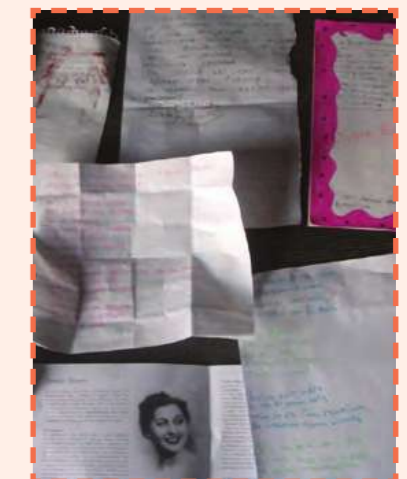
(Παύλος Σ.)

Η σχέση του χώρου και του χρόνου με τη γραφή ενός ακόμη παιδιού:

«*Μπήκαμε μέσα στη πολυκατοικία που έμενε η Σοφία Βέμπο κι ο κύριος Μπάμπης στο ισόγειο έβαλε μουσική. Χορέψαμε βαλς με την κυρία Δήμητρα και ρωτούσαμε για τον όροφο που θα πάμε. Περπατήσαμε τις σκάλες μέχρι να φτάσουμε στο τρίτο όροφο. Μας άνοιξε ένας κύριος που είχε πολλά βιβλία. Μας άφησε να μπούμε. Είδαμε το παράθυρο που έβλεπε το Πολυτεχνείο και μιλούσε με τους φοιτητές το 1973. Διαβάσαμε τα ποιήματα που είχαμε φέρει μαζί μας και τα αφήσαμε πάνω στο γραφείο».*

(Ρομίνα Λ.)

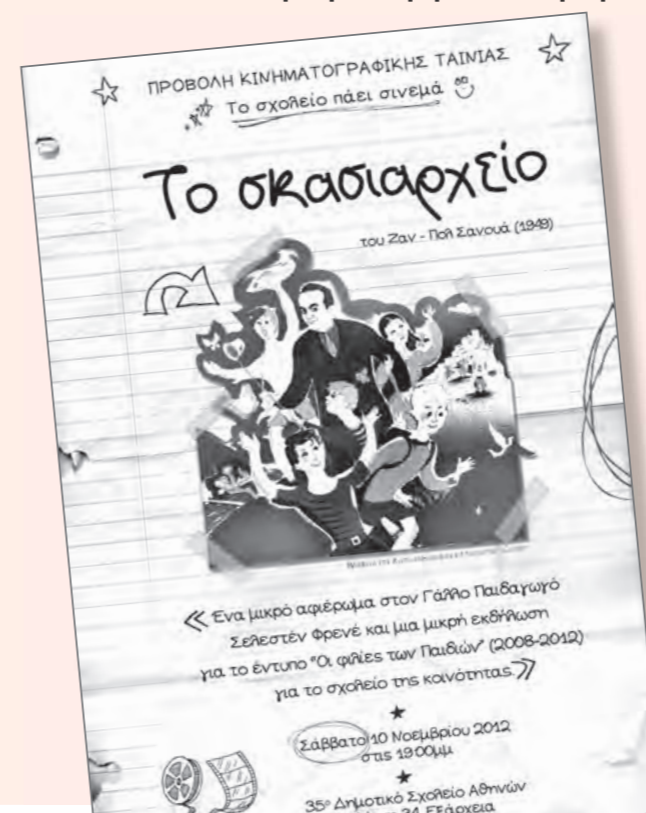
Αυτή η μετάβαση από το σχολείο στη κοινότητα είναι μια κατασκευή μετάβασης από την παιδική ηλικία στην υποκειμενικότητα και μια εγγραφή της συλλογικής δράσης στη δημόσια σφαίρα, η οποία συσχετίζει τη δράση με τη γραφή, τον αλφαριθμητισμό με τα συναισθήματα και τη δημοσιογραφία με τα κείμενα διαμαρτυρίας, την τέχνη και την πρόληψη. Το σχολικό έντυπο «**Οι φιλίες των παιδιών**» (2008/2013), στο 6^ο πια φύλλο, είναι η αποτύπωση όλων των δυνατών εγγραμματοσυστημάτων: της κριτικής σκέψης, της πολιτικής από τα παιδιά, της γραφής, της ανάγνωσης, της θέασης, των κινητικών δεξιοτήτων, της χωρικής νοημοσύνης, του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού του χώρου και του συναισθηματικού εγγραμματοσυστήματος. Η αντίληψη του τυπογραφείου για την έκδοση του εντύπου είναι βασισμένη στην παιδαγωγική του **Celesten Freinet**, όπως και η αλληλογραφία, η κατάργηση της έδρας του δασκάλου και η αποσχολοποίηση, όπως ανάγλυφα φαίνεται στην ταινία του Ζαν – Πολ Σανουά, **Σκασιαρχείο** (1949).

Τα προγράμματα είναι προς όφελος της κριτικής, της θεσμικής και της ανταγωνιστικής παιδαγωγικής. Η ανταγωνιστική παιδαγωγική είναι σε αντιπαράθεση με την διοίκηση, τον αυταρχισμό, τα ελλείμματα δημοκρατίας και τα σχολεία – φυλακή. Ακόμα και η **Ζώνη Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ)** για να είναι επιτυχής χρειάζεται να στρέψει το σχολείο στην κοινότητα κι όχι μόνο στις γνωστικές δεξιότητες της Γλώσσας και των Μαθηματικών, μέσα από την συνδιδασκαλία και την ενισχυτική διδασκαλία. Αν κάτι χρειάζεται να ηττηθεί, είναι η διοίκηση, στο βαθμό που οι κάθετες σχέσεις μετατρέπονται σε υποτελή υποκειμενικότητα, νόμο και εντολή την εξουσία της. Οι διευθυντές ασκούν όλη την καταστολή / λειτουργία του σχολείου, εκμεταλλεύονται την αντιεξουσιαστική και πολιτική ανεπάρκεια των εκπαιδευτικών και ενδυναμώνουν καθημερινά την εξουσία τους δια της επίκλησης του νόμου και της διάταξής τους στο χώρο, βλέποντας όλα τα περιστατικά πίσω από το γραφείο τους.

Η πολιτική γραμμή της διοίκησης είναι η ορατότητα, ο έλεγχος των ροών, η καταστολή των επιθυμιών και η δημιουργία κενών για περισσότερη επέμβαση. Η πιο εξουσιαστική φράση «τίποτα δεν δουλεύει» λέγεται από τους φορείς της εξουσίας για να ασκήσουν μεγαλύτερη εξουσία επί. Κι αυτό πάει στην διοίκηση, η οποία επιτρέπει την υποβάθμιση για να ασκήσει ακόμη μεγαλύτερη εξουσία. Κι αυτό σημαίνει να έχουμε στα σχολεία μόνιμη και διαρκή αντιπολίτευση, με λογικές υποψίας για τους υποταχτι-

κούς ρόλους που υιοθετούνται. Όπως μας λέει και ο Holloway, αν όλη η δράση ταυτίζει την εξουσία με την πολιτική κι εμείς δεν θέλουμε να παραιτηθούμε της πολιτικής αλλά να αποδομήσουμε την εξουσία, τότε αυτό που θα κάνουμε είναι να βάλουμε στη θέση της εξουσίας επί (των ανθρώπων) την εξουσία για. Κι αυτό σημαίνει στόχους, ελπίδες, όνειρα, θυμό, κινητοποιήσεις, ρήξεις και ρητορική για ένα άλλο σχολείο.

Οι αρχές της κουλτούρας των ίσων, η σχέση παιδικής ηλικίας και ενηλίκων, η σχέση διδασκόντων και διδασκομένων, η αποδοχή της ταυτότητας (ή της ετερότητας) των παιδιών, μαζί με τα δικαιώματα που συνεπάγονται, είναι υπό διακινδύνευση. Σε περιόδους νεοφιλελευθερισμού και εκφασισμού, όπως η περίοδος της καπιταλιστικής κρίσης που ζούμε, η ένταση εφαρμογής όλων αυτών που αποφασίζονται ως κατάσταση έκτακτης ανάγκης, ισχυροποιούν την εξουσία. Ο τόπος της εν δυνάμει ισότητας του σχολείου μπορεί να είναι η απάντηση, όπως θα μας έλεγε ο J. Ranciere ή ο Celesten Freinet. Το σχολείο αντί για στρατόπεδο (ή αναμορφωτήριο), όπως μας λέει ο Giorgio Agamben, μπορεί γίνει **σχολείο της κοινότητας** (Community School) μέσα από την αποσχολοποίηση [deschooling] ή την αποϊδρυματοποίηση. Το «κλείνω μια φυλακή κι ανοίγω ένα σχολείο» είναι παρελθόν και αφορά την χρυσή περίοδο του ελληνικού διαφωτισμού. Τώρα κλείνουν τα σχολεία κι ανοίγουν οι φυλακές. Το **σχολείο της κοινότητας** (Community School) μπορεί να είναι η απάντηση σ' αυτή την καπιταλιστική κρίση για να μην έχουμε το σχολείο – φυλακή.

Τα προγράμματα είναι εφήμερα, όμως αποβλέπουν στον μετασχηματισμό και τις αλλαγές στις ζωές όλων αυτών που παίρνουν μέρος στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οι αλλαγές είναι επίπονες και πολλές σχέσεις μεταβάλλονται από ισότιμες σε εξουσιαστικές, χωρίς πειθώ και συναίνεση. Το πρόγραμμα που υλοποιήθηκε την περίοδο 2012/ 2013 είχε κι αυτό τέτοια χαρακτηριστικά, τα οποία έγιναν αντιληπτά από την δυναμική των ομάδων και την **θεσμική παιδαγωγική** που χρησιμοποιήθηκε. Η **διοίκηση** συγκρούστηκε με την **ανταγωνιστική**, την **θεσμική** και την **αντί – οιδιπόδεια παιδαγωγική** χάριν της επιτήρησης, του πανοπτικόν και του ελέγχου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η **κριτική παιδαγωγική** ανέδειξε τα ζητήματα του χώρου και τη δυνατότητα να κάνουμε την έξοδο από ένα σχολείο της επιτήρησης και της πειθαρχίας. Το πρόγραμμα **αποσχολειοποίησης** [deschooling] με τον τρόπο που γινόταν μείωνε την επιτήρηση, αύξανε την χρήση των χώρων, χρησιμοποιούσε παιδαγωγικά κι όχι εργαλειακά τους χώρους μέσα κι έξω από το σχολείο και δημιουργούσε στις αναπαραστάσεις και τα βιώματα των παιδιών **νέες σχέσεις χώρου και χρόνου**. Η αύξηση του ελέγχου της διοίκησης, συνοδεύτηκε με κατασταλτικές τομές στο πρόγραμμα κι όχι ροές. Συγχρόνως η υπονόμηση της αυθεντίας των γονιών μέσα από τη αγάπη των παιδιών για το σχολείο είχε ως επίπτωση το κάλεσμα εκ νέου του οιδιπόδειου στις σχέσεις τους και την αντιδικία με τους εκπαιδευτικούς. Τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν συσχετίζονται με την κακοποίηση των παιδιών και τον αυξημένο γονεϊκό ρόλο πάνω τους. Η προτεραιότητα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στην οικογένεια, με την ενεργοποίηση και του ν. 4093/ 2012, σήμανε για το πρόγραμμα μια άλλη μορφή ελέγχου της δουλειάς των εκπαιδευτικών που έφτανε μέχρι την αναστολή του προγράμματος. Η **θεσμική παιδαγωγική**, στο πλαίσιο της **Αγωγής Υγείας**, ανέδειξε αυτή την **πολιτειότητα** [citizenship], όμως ένα αστικοφιλελεύθερο εκπαιδευτικό σύστημα, όπως το ελληνικό, είναι μακριά από πλευράς κράτους από το **σχολείο της κοινότητας** [Community School]. Η δυνατότητα το σχολείο να γίνει το **σχολείο της κοινότητας** «από τα κάτω» με τους υποστηρικτικούς θεσμούς περνά μέσα από ευρύτερες συναινέσεις, οι οποίες ακόμα δεν είναι γενικευμένα ορατές. Η μείωση της αυθεντίας των εκπαιδευτικών μέσα από την κριτική των ίδιων για το σχολείο αλλά και μέσα από τον συμμετοχικό σχεδιασμό των παιδιών για ένα σχολείο της κοινότητας, ανάδειξε θετικές όψεις και δυνατότητες που μπορούν να κάνουν εφικτό σήμερα το **σχολείο της κοινότητας** [Community School]. Τα προγράμματα συνεισφέρουν στην δυνατότητα να κάνουμε επιστήμη και επιστημολογία στην συγκρότηση των αντικειμένων που επιλέγουμε για τα παιδιά. Η Ευέλικτη Ζώνη, το μάθημα της Πολιτικής, το μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος και οι καινοτόμες δράσεις, όπως η Αγωγή Υγείας, είναι ένας τέτοιος «από τα κάτω» σχεδιασμός της **ανταγωνιστικής** και της **κριτικής παιδαγωγικής** για το πώς θέλει τον κόσμο και την αλλαγή του. Στο βαθμό που δεν υπάρχει επίσης ακαδημαϊκή ελευθερία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αυτό που μπορεί να συνεισφέρει στη δράση είναι η παιδαγωγική ελευθερία. Η δυνατότητα να μιλάμε για ένα εξωστρεφές σχολείο, ένα **σχολείο της κοινότητας** [Community School], ένα σχολείο της γειτονιάς κι ένα νέο σχεδιασμό στις σχέσεις **παιδαγωγικής** και **αρχιτεκτονικής**, είναι ένα ριζοσπαστικό αίτημα των καιρών.

Ο «λόφος» - αγαπημένος χώρος των παιδιών και σύμβολο των δικαιωμάτων του παιδιού στην παιδική λογοτεχνία, όπως αναφέρεται από την Λότη Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου.

Μαρία Νικολακάκη (επιμέλεια), *Η κριτική παιδαγωγική στο νέο μεσαίωνα*, πρόλογος Henry Giroux, επίλογος Ana Maria Freire, μετάφραση Αγάπη Δενδάκη, Νίκος Πατέλης, Σιδέρης, Αθήνα 2011.

Walter Benjamin, *Τα παιδικά χρόνια στο Βερολίνο το χίλια εννιακόσια*, μετάφραση Ιωάννα Αβραμίδου, επίμετρο Rolf Tiedemann και Theodor Adorno, Άγρα, Αθήνα 2005.

Ζιλ Ντελέζ, Φελίξ Γκουατταρί, Καπιταλισμός και σχιζοφρένια, Ο αντί – Οιδίπους, μετάφραση Καίτη Χατζηδήμου, Ιουλίτα Ράλλη, Προβλήματα του Καιρού μας, Ράππα, Αθήνα 1977.

Hans – Georg Gadamer, Truth and Method, Second Edition, Revised edition, μετάφραση Joel Weinsheimer, Donald G. Marshall, London: Sheed and Ward, 1989.

H. – G. Gadamer, Ο λόγος στην εποχή της επιστήμης, μετάφραση Λευτέρης Αναγνώστου, Νήσος, Αθήνα 1997.

Roger A. Hart, Τα παιδιά συμμετέχουν, θεωρία και πρακτική της εμπλοκής παιδιών στην ανάπτυξη της κοινότητας και τη φροντίδα του περιβάλλοντος, μετάφραση Αγγελική Κεσόγλου, Αναστασία Ελευθερίου, πρόλογος – επιμέλεια Κωνσταντίνα Ταμουτσέλη, Επίκεντρο, Αθήνα 2011.

Michael Goehlich (επιμέλεια), *Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση*, Ανοικτό σχολείο, Εναλλακτικό σχολείο, Σχολείο της κοινωνίας, Σχολείο του Reggio, μετάφραση Ε. Νούσια, εισαγωγή – επιμέλεια Κ. Χρυσάφιδης, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2003.

Michael Hardt – Antonio Negri, Πλήθος, Πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας, μετάφραση Γιώργος Καράμπελας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011.

Felix Guattari, Οι τρεις οικολογίες, μετάφραση Μάντα Σολωμού, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1991.

Raul Zibechi, Αυτονομίας και χειραφετήσεις. Η Λατινική Αμερική σε κίνηση, Αλάνα, Αθήνα 2010.

John Roberts, Σχετικά με τη φιλοσοφία της καθημερινής ζωής, πρόλογος Μπάμπης Μπαλτάς, μετάφραση Γιώργος Καράμπελας - Χαράλαμπος Μπαλτάς, Futura, Αθήνα 2003.

Edmund Husserl, Η κρίση του ευρωπαϊού ανθρώπου και η φιλοσοφία, μετάφραση Θεόδωρου Λουπασάκη, Έρασμος, Αθήνα 1991.

Μισέλ Φουκώ, Το μάτι της εξουσίας, μετάφραση Τάσος Μπέτζελος, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008.

Παναγιώτα Γούναρη – Γιώργος Γρόλλιος (επιμέλεια), *Κριτική Παιδαγωγική, Μια συλλογή κειμένων*, Gutenberg, Αθήνα 2010.

Jacques Ranciere, Το μίσος για την δημοκρατία, μετάφραση – επίμετρο Βίκυ Ιακώβου, Πεδίο, Αθήνα 2009.

Ζακ Ρανσιέρ, Ο αδαής δάσκαλος, Πέντε μαθήματα πνευματικής χειραφέτησης, μετάφραση Δάφνη Μπουνάνου, Νήσος, Αθήνα 2008.

Gilles Deleuze, Φουκώ, μετάφραση Τάσος Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα 2005.
Νίκος Μπαλής (επιμέλεια), *Η ιδεολογία της Εκπαίδευσης και η μάθηση της Ελευθερίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1979.

Κυριακή Τσουκαλά, Τάσεις στη σχολική Αρχιτεκτονική. Από την παιδοκεντρική λειτουργικότητα στη μεταμοντέρνα προσέγγιση, Επίκεντρο, Αθήνα 2010.

Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Κοινωνικός και πολιτικός εγγραμματισμός: το παράδειγμα των νέων βιβλίων Κοινωνικής και Πολιτικής αγωγής», περιοδικό

Σύγχρονη Εκπαίδευση, τχ. 163, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2010, σελ. 54 -70.

Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Εγγραμματισμός, πολιτειότητα και δημόσια σφαίρα: το παράδειγμα του σχολικού εντύπου «Οι φιλίες των παιδιών» (2008 – 2011)», περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση, τχ. 165, Ιούνιος – Αύγουστος 2011, σελ. 27 - 55.

Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Διοίκηση και ανταγωνιστική παιδαγωγική. Σχέσεις εξουσίας στο 35ο Δημοτικό Σχολείο (2001-2010), περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση, τχ. 168, Ιανουάριος – Μάρτιος 2012, σελ. 51 – 77.

Μπάμπης Μπαλτάς, «Η "παράλληλη κοινωνία": μια ουτοπική πρακτική», περιοδικό Στίγμα, τχ. 23, Απρίλιος – Ιούνιος, Αθήνα 2007, σελ. 78 – 85.

Henry Lefebvre, Δικαίωμα στη πόλη, Χώρος και πολιτική, μετάφραση Πάνος Τουρνηκιώτης, Κλώντ Λωράν, Παπαζήσης, Αθήνα 1977.

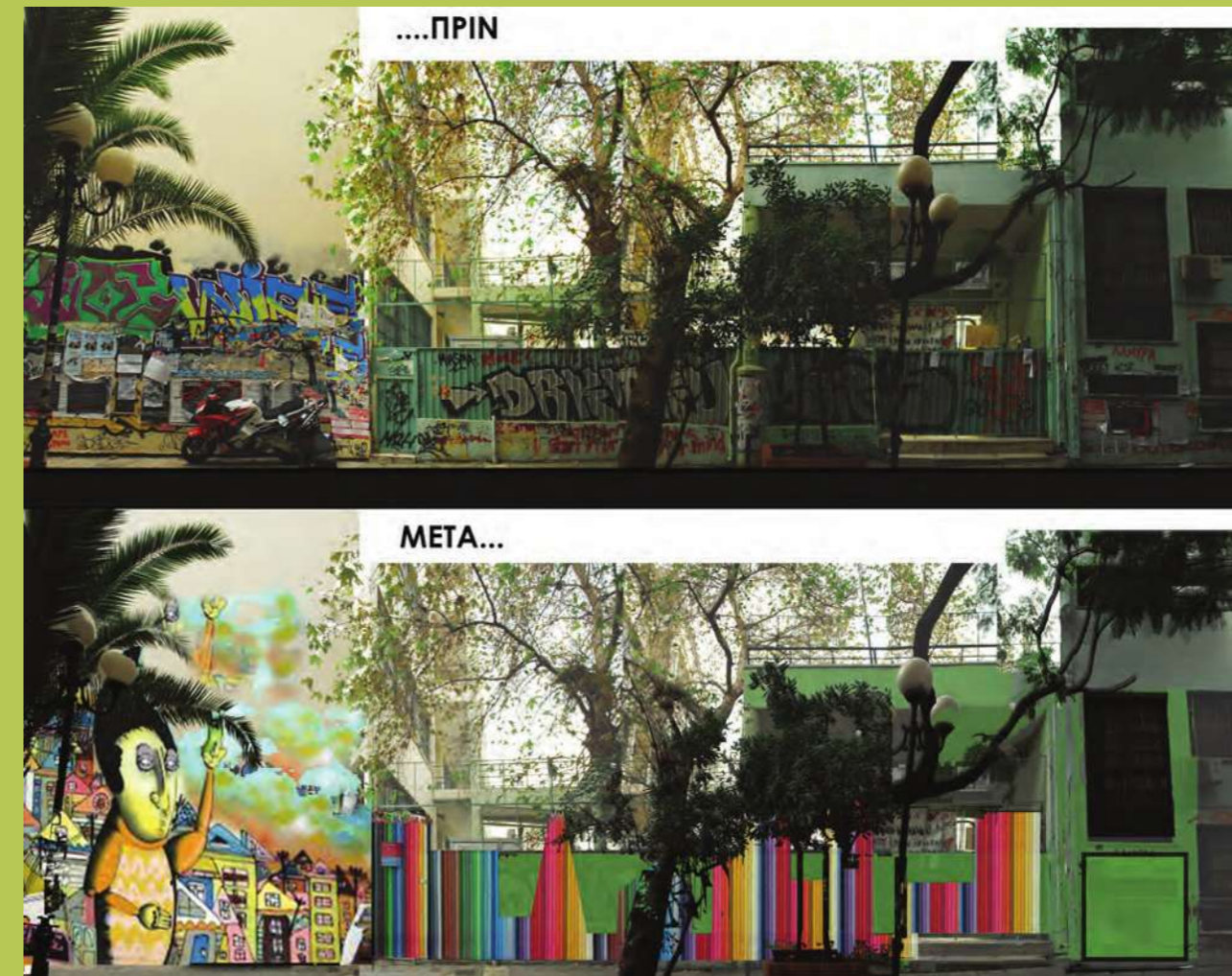
Paulo Freire, Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν, Επίκεντρο, Αθήνα 2009.

Μαρκ Φερρό, Φιλίπ Ζαμμέ, Ποιες γνώσεις και ποιες αξίες να μεταδώσουμε στα παιδιά μας;, μετάφραση Πελαγία Μαρκέτου, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.

Giorgio Agamben, Η κοινότητα που έρχεται, μετάφραση Θάνος Ζαρταλούδης, Ίνδικτος, Αθήνα 2007.

Σελεστέν Φρενέ, Το σχολείο του λαού, μετάφραση Κατερίνα Δεναξά – Βενιεράτου, πρόλογος Ελίζ Φρενέ, Οδυσσεάς, Αθήνα 1977.

George Steiner, Τα μαθήματα των δασκάλων, μετάφραση Σεραφείμ Βελέντζας, Scripta, Αθήνα 2011.

Πρόταση για την πόρτα του σχολείου από την αρχιτεκτόνισσα Εύα Λαντζούνη, η οποία τροποποιήθηκε από τα παιδιά και υλοποιήθηκε τα Χριστούγεννα του 2013.

Φορείς Συνεργασίας

35° Δημοτικό Σχολείο Αθηνών (Κωλέττη 34, 10682)
Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (Πυξίδα)
Κέντρο Πρόληψης «Παλλάς – Αθηνά» (Δήμος Αθηναίων)
Οργανισμός Πολιτισμού - ΟΠΙΑΝΔΑ (Δήμος Αθηναίων)
Μπλε Πολυκατοικία (Χρήστος Πολλάκης)
Καφέ Φλοράλ (Γ. Θαλασσινός)
Πολυτεχνείο (Αρχιτεκτονική)
36° Δημοτικό Σχολείο Αθηνών
Οικία Λαπαθιώτη
Οικία Σοφίας Βέμπο (Στουρνάρη)
Εθνικό Θέατρο (παιδική σκηνή)
ΚΕΘΕΑ (Τομέας Πρόληψης)
Εναλλακτικό Βιβλιοπωλείο (Δημήτρης Δημόπουλος)
Πεδίο του Άρεως (Διεύθυνση Αλσών)
Ροζαλία (Αχιλλέας Σεβαστόπουλος)
Θέατρο Σκιών – Νάμαστε (Σπύρος Ξυπνητός)
Συνήγορος του Παιδιού (Γιώργος Μόσχος)
Κέντρο Ημέρας - Βαβέλ (Νίκος Γκιωνάκης)
Τυπογραφείο (Δημήτρης Σωτηρόπουλος)
Άμα Λάχει (Παλαιό 36° Δημοτικό Σχολείο)
Περιοδικό Λεύγα (Γ. Καράμπελας)
Περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση (Αγγελική Χρονοπούλου)
Περιοδικό Παιδεία και Κοινωνία (Αλκης Ρήγος)
Εφημερίδα των Συντακτών (Αφροδίτη Τζιαντζή)
Εθνική Βιβλιοθήκη (Τμήμα Περιοδικών)
Θέατρο Εμπρός (Χαρά Αλεξάκη)
Αντιφασιστικό Μέτωπο Παιδείας
Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία

Συνεργάτες

Λενέτα Στράνη
Μαρία Μάρκου
Πάνος Χριστοδούλου
Λεύτερης Ξανθόπουλος
Χριστίνα Φραγκεσκάκη
Λότη Πέτροβις – Ανδρουτσοπούλου
Σπύρος Ξυπνητός
Σωκράτης Γαλιατσάτος
Αθηνά Καρανάση
Έλενα Μολασιώτη

Οι δάσκαλοι της δ' τάξης

Χαράλαμπος Μπαλτάς
Λίζα Παντελιάδου

Αθήνα – Εξάρχεια 2013

Η
πόρτα του
σχολείου μας
όπως χρωματί-
στηκε στο πλαίσιο μιας δράσης
για τα δικαιώματα του παιδιού σε
συνεργασία με την αρχιτεκτόνισσα
Εύα Λαντζούνη (Δεκέμβριος
2013)